

O fotografie neretușată. „Raportul Voyame“, un studiu O.N.U. despre violarea drepturilor omului în România¹

Târziu, la 30 octombrie 1989, cu câteva săptămâni înaintea revoluției de la Timișoara, un expert al Centrului pentru Drepturile Omului de pe lângă Oficiul Națiunilor Unite de la Geneva trimitea autorităților de la București un document voluminos, de câteva zeci de pagini. Expeditorul, Joseph Voyame, un cunoscut avocat elvețian, semna, în calitatea sa de „raportor special însărcinat cu examinarea situației drepturilor omului în România“, una din cele mai critice analize asupra regimului comunist de la acea oră. Oficial, destinatarii era „Excelența Sa, dl Ioan Totu, ministru al Afacerilor Externe, București, România“, dar oricine își putea da seama că, dincolo de uzanțele diplomatice, adevăratul destinatar era Nicolae Ceaușescu. Și în alte cazuri, protestele din străinătate, vizând diferite domenii (economie, armată, comerț, ecologie), urcau pe scara protocolară doar până la nivelul miniștrilor sau miniștrilor adjuncți, după cum (dar din alte motive) protestele ce priveau îngrădirea liberei exprimări erau de obicei adresate președintelui Uniunii Scriitorilor. Rareori se adresa cineva direct lui Ceaușescu, fie pentru că nu intra în uzanțele diplomatice, fie din motive de prudență. Cât privește partea română, reproșurile din motiunile adresate direct României (cum au fost cele din cadrul reuniunilor C.S.C.E. și ale altor foruri internaționale din acel an, 1989, referitoare tot la drepturile omului sau la problema dezarmării chimice) nu se soldau, invariabil, decât cu refuzul de a lua act de ele al reprezentanților oficiali, care acuzau „amestecul inadmisibil în treburile interne ale unui stat suveran și independent“. Răspunsul acestor „Mr. Niet“ români reverbera apoi, de regulă, în proximalul discurs-fluviu al lui Ceaușescu, care argumenta (după modelul chinez) că în interpretarea drepturilor omului trebuie avute în vedere tradiția și cultura fiecărui popor sau (când refuza să renunțe la proliferarea armei chimice) că aceasta este de fapt „arma săracului“, iar România are dreptul să o păstreze.

Însuși Joseph Voyame se izbise de numeroase obstacole absurde în exercitarea mandatului său de raportor. În scrisoarea introductivă adresată lui Ioan Totu, el amintește de o altă scrisoare, datată 15 iunie 1989, prin care îi cerea (ministrului, n.n.) să uzeze de bunele sale oficii pentru a i se permite intrarea în România. Dar, se subînțelege, această intrare i-a fost refuzată: „Am luat notă de poziția Guvernului Excelenței Voastre, așa cum reieșea din scrisoarea din 30 iunie 1989 ce mi-a fost adresată, ca răspuns la scrisoarea susmenționată, prin Reprezentantul permanent al Republicii Socialiste România de pe lângă Oficiul Națiunilor Unite de la Geneva”.

1 Textul a apărut în „Analele Sighet X Anii 1973-1989. Cronică a unui sfârșit de sistem”, Editor Romulus Rusan, Fundația Academia Civică, 2003 - <http://www.memorialsighet.ro/analele-sighet-x-anii-1973-1989-cronica-unui-sfarit-de-sistem-romulus-rusan-raportul-voyame/>.

Ca urmare a acestui refuz, scrie mai departe Joseph Voyame, „m-am străduit, în exercițiul mandatului meu, ca, exploatând cât am putut mai bine sursele disponibile, să mă informez asupra situației drepturilor omului în România. În acest mod, a trebuit să iau cunoștință de diverse documente reflectând poziția Guvernului Excelenței Voastre în materie de drepturi ale omului sau conținând observații specifice furnizate de autoritățile române asupra legislației și practicii în materie de drepturile omului. Este vorba, mai ales, de documentul remis de autoritățile române Secretarului General (al O.N.U., n.n.) la 14 aprilie 1989, intitulat „Fapte și date în legătură cu dezvoltarea socio-economică a României și cu garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului“, ca și de un document transmis la 8 septembrie 1989 Parlamentului european, intitulat „Date asupra României privind dezvoltarea socio-economică; procesul dezvoltării și modernizării localităților rurale; garantarea drepturilor și libertăților fundamentale pentru toți cetățenii țării“. După ce enumeră câteva rapoarte periodice prezentate de România, în diverse comitete și pacte europene, precum și la Conferința Internațională a Muncii, raportorul revine la concret: „Am cules totodată de la diverse alte surse informații care mi-au fost comunicate personal de un număr de cetățeni români, ca și de alte persoane, organizații guvernamentale și neguvernamentale. Consider că este de datoria mea să informez pe Excelența Voastră că printre informațiile pe care le-am cules se numără în special alegeri legate de violarea drepturilor omului“.

Joseph Voyame își încheie scrisoarea pe un ton pe cât de stăpânit, pe atât de tăios, anunțând pe ministrul român că îi pune alăturat la dispoziție un rezumat al constatărilor sale, ca și o listă a cazurilor particulare care i-au fost supuse atenției. „Dată fiind gravitatea alegerii, cooperarea autorităților române pare să capete o importanță majoră” spune el. Deci, invită încă o dată autoritățile române competente să-i acorde cooperarea și să-i furnizeze comentarii în legătură cu alegerile anexate, astfel încât să fie posibil ca el, Voyame, să prezinte Comisiei (pentru Drepturile Omului, n.n.) informațiile cele mai complete și exacte cu putință. Partea cea mai substanțială a ceea ce vom numi de acum înainte „Raportul Voyame“ este un adevărat studiu juridic intitulat „Rezumatul alegerii privind violarea drepturilor omului“ [...]. Studiul, urmat de două Anexe, este segmentat în 10 secțiuni, notate cu literele alfabetului de la A la J, fiecare secțiune enumerând atingerile, încălcările sau violările flagrante de care se făceau vinovate autoritățile române față de „cetățenii cu vederi critice asupra politicii guvernamentale“. Sunt menționate, în repetate rânduri, dispoziții legale din practica juridică având ca scop mărturisit sau ascuns pedepsirea opozițiilor politice: art. 166 din Codul Penal, („propaganda împotriva orânduirii socialiste“) sau Decretul 153/1970 împotriva „parazitismului“, sau o serie de prevederi privind „crimele economice“ (considerate ele însele pretexte care maschează represiunea politică). După cum se vede, raportorul O.N.U. așează toate fărădelegile regimului de la București în ecuație strict juridică, punând față în față angajamentele internaționale la care acesta s-a făcut parte cu legea internă și cu spiritul în care este ea aplicată. În cele 10 secțiuni sunt incluse majoritatea violărilor drepturilor omului din anii '70-'80, iar în Anexa 1 sunt enumerate 131 de cazuri particulare ale unor persoane (de fapt 135 – căci în câteva rânduri e vorba de grupuri). În Anexa 2 apar, de asemenea, câteva zeci de cazuri de familii care cereau reunificarea cu membrii lor emigrați deja în Occident.

[...]

Având grijă să-și păstreze alegerile pe teren strict juridic, Raportul Voyame nu acuză, ci constată (ceea ce, în cazul dat, este unul și același lucru). Constată, pe de o parte, discrepanța între legislația comunistă și cea internațională, iar, pe de alta, fățărnicia aplicării propriei Constituții, pe care o pot anula, de la un an la altul, diferite legi și decrete. Imaginea generală este a unei societăți ce se sufocă într-o criză sistemică pe care guvernării refuză să o recunoască, respingând orice încercare de liberalizare, fie că e vorba de politică, fie de economie, administrație, justiție, cultură sau sindicate. Reactivul cel mai sensibil sunt drepturile omului, mereu încălcate atât la nivelul social, cât și la cel individual. Raportul realizează aceste încălcări, fie că sunt latente, generale, fie că ele se exercită acut, prin reprimarea oricărei încercări de împotrăvire. Numele celor menționați în Anexa I (și câți, încă n-au fost probabil citați, din lipsă de informații verificabile!) vorbesc despre extraordinarul efort de schimbare existent în mentalul colectiv și pe care îl găsim în acțiunea unor profesori, ingineri, scriitori, muncitori, preoți, pastori, diplomați, arhitecți, sindicaliști anticomuniști sau chiar a unor foști activiști de partid, oameni de cele mai deosebite vârste, credințe, grade de cultură, porniți pe cont propriu să lupte, fiecare în felul său, cu anormalitatea. Erau lipsiți de apărare, de mass media (cu excepția posturilor de radio occidentale), de un contact direct cu opinia publică din propria țară și nu puteau spera mai mult decât ca opinia publică internațională să fie alertată și, eventual, să ia atitudine. Împotriva lor, sistemul a dezlănțuit o aparent disproporționată forță de presiune și izolare, simțind probabil că orice împotrăvire reușită și, reciproc, orice ridicare a capacului de pe acest recipient în fierbere ar fi atras după sine alte și alte împotrăvirii. Din parcurgerea Raportului Voyame se poate vedea cât de draconică era urmărirea și cât de nuanțată și puternică, totuși, împotrăvirea în toate păturile sociale. Evident, regimul a găsit un remediu pentru fiecare caz în parte: de la simpla intimidare prin supravegherea „la vedere“ a locuinței, a telefonului și a corespondenței până la hărțuirea prin telefoane anonime, amenințări asupra familiei, concedieri, interdicții de publicare, interogatorii, percheziții, anchete, arestări, deportări, procese publice, expulzări și mai ales, în toate cazurile, prin punerea în funcțiune a formidabilei mașini de zvonuri, defăimări, denigrări, discreditări, de „destrămare a anturajului“, de dezinformare și manipulare în masă a opiniei publice, de întărâtare împotrăviva elitelor (un fel de „experiment Pitești“ la scara întregii societăți). Securitatea a reușit să descurajeze, să izoleze, să limiteze, să anihileze și în unele cazuri chiar să deturneze orice încercare de rezistență organizată, astfel încât n-a fost greu să se instaleze ideea fatalistă că în România nu mai sunt posibile solidarizări masive, de genul celor din Polonia, Cehoslovacia sau Ungaria. Este adevărat că teroarea Securității n-a atins brutalitatea sadică din anii '40-'50, iar numărul arestărilor, torturilor și crimelor este acum incomparabil mai mic, dar metodele ei s-au schimbat, presiunile difuze s-au exercitat asupra întregii societăți, producând modificări în psihicul colectiv, împiedicând coagularea protestelor. O dictatură mai puțin contondentă, dar mai perfidă în finalitățile ei.

Prin metodologia sa amănunțită și riguroasă, aceea de a compara totul cu standardele normalității, Raportul Voyame reușește să demonstreze ceea ce părea atât de greu de demonstrat; ipocrizia partidului-stat, care se declara muncitoresc, dar condamna la foame,

frig și supunere sclavagistă tocmai pe cei pe care pretindea că-i reprezintă. România lui Ceaușescu era deja compromisă în exterior, după ce reușise să seducă peste un deceniu democrațiile occidentale ca purtătoare a stindardului independenței față de Moscova. Acum situația din România nu mai era un secret pentru nimeni. Dar nimeni nu reușise să o descrie cu atâta precizie și imparțialitate ca Raportul O.N.U. datorat juristului genevez. Bineînțeles că nici acesta, ca atâtea alte rapoarte, note diplomatice, moțiuni internaționale și articole de ziar, n-a reușit să modifice esențial situația existentă, dar el s-a adăugat presiunii internaționale, oprind mâna agresorilor de la alte și alte fărâdelegi și protejând oarecum pe oponenții aflați în vizorul Securității. În plus, Raportul Voyame rămâne un studiu deosebit de aplicat despre societatea românească din anii '80 și merită, cred, să facă parte din orice bibliografie de istorie recentă. Impresia pe care o lasă – descoperit și citit acum, după mai bine de un deceniu – este a unei fotografii neretușate și care reconstituie situații și evenimente deja uitate, unele din ele, chiar de cei ce le-au trăit. Cine, de pildă, își mai reamintește atâtea și atâtea detalii de viață cotidiană – rațiile de alimente și electricitate, calculate la gram și kilowat/oră, situația nou-născuților (neînregistrați decât după o lună de la naștere) sau a bătrânilor (cei peste 60 ani, tratați numai ambulatoriu)? Sau de poeziile care, copiate de mână, întrețineau moralul colectiv, sau de spectacolele teatrale și filmele semi-interzise pentru care se stătea ore întregi la coadă... Sau zvonurile bine filtrate care voiau să minimalizeze curajul răzvrătiților de la Brașov... Sau disperarea umilitoare și neputincioasă care ne cuprindea când auzeam că încă o biserică a fost demolată...

Pentru a înțelege ce a reprezentat Raportul Voyame în momentul dat și la scara realității este destul să ne întrebăm ce s-ar fi întâmplat cu situațiile descrise în el și cu protagoniștii lor dacă, după numai câteva săptămâni, n-ar fi avut loc evenimentele din decembrie 1989... O altă întrebare care s-ar putea pune este ce s-a întâmplat după 1989 cu protagoniștii care apar în Raport ca victime ale dictaturii și în ce măsură au reușit ei, în condițiile libertății câștigate, să împiedice revenirea țării la unele metode și practici pe care însuși Raportul le critica. Dar acesta este subiectul unui alt studiu. Ceea ce rămâne de pe urma citirii Raportului Voyame este sentimentul straniu că toate aceste lucruri absurde s-au întâmplat, totuși, cândva, și că ele au fost aruncate în uitare de gălăgia stridentă a inovațiilor care vor să-și șteargă urmele îndreptând atenția mereu în altă parte. Diversiunea a fost simplă. După ce oponenții anilor '80 au fost contestați și ridiculizați, prin presă și zvonistică, după ce însăși noțiunea de disident a fost poluată retroactiv prin apariția a numeroși disidenți și revoluționari impostori, unii chiar din rândul torționarilor, acum s-a ajuns ca însăși existența, în trecut, a unei rezistențe să fie negată. În lipsa producerii dovezilor, care rămân ferecate în arhive, victimele sunt date în judecată pentru calomnie tocmai de către cei care le-au chinuit și terorizat, fără ca autoritățile statului de drept să încerce să facă lumină la fața locului, măcar atâta cât se străduise raportorul O.N.U. (interzis să intre în România lui Ceaușescu!) de la mii de kilometri distanță. Mai mult decât atât, numeroși responsabili ai terorii sau apărători ai regimului Ceaușescu ocupă azi funcții publice importante, care le dau o subînțeleasă impunitate, în timp ce autorii dovediți ai violențelor și presiunilor, de care vorbea Raportul Voyame, sunt puși la adăpost de pedepsele meritate, fie prin prescrierea faptelor comise, fie prin intrarea lor sub prevederile amnistiei repetate. Cred că prima îndatorire a autorităților statului de drept ar fi fost să încerce o delimitare de

abuzurile din trecut și, cel puțin, o decizie oficială de ele. Dar felul cum este obstrucționată funcționarea C.N.S.A.S.-ului vorbește de la sine...

În aceste condiții, însă, când uitarea trecutului pare să fi devenit o regulă de stat, nu este deloc surprinzător să găsim, încă, în diversele rapoarte ale organismelor internaționale noi critici la adresa unor metode și practici (mai ales în administrație, justiție, ocrotirea sănătății, practicării cultelor) care seamănă izbitor cu criticile lui Joseph Voyame. Cu deosebire că în arsenalul de azi represiunea a fost înlocuită cu cinismul formelor fără fond, iar criticile sociale nu mai sunt pedepsite cu închisoarea, ci cu nesocotirea și indiferența.